

УДК 637.1/.3:658](477)'364"(045)
DOI: 10.15673/fie.v16i1.2887

Івченко В.М.

кандидат сільськогосподарських наук
генеральний директор
E-mail: ivchenko_vm@ukr.net
ORCID ID: 0009-0000-2035-2976

Солошонок А.Л.

головний науковий співробітник
науково-дослідний відділ інноваційних
технологій і цифрових трансформацій
в галузях АПК
E-mail: 555860@ukr.net
ORCID ID: 000-0001-8354-7519

Зірнак О.С.

кандидат сільськогосподарських наук
заступник генерального директора
E-mail: info_rosl@ukr.net
ORCID ID: 0009-0000-7547-1059

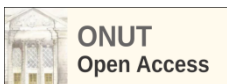
Полонська О.М.

старший науковий співробітник
науково-дослідний відділ інноваційних
технологій і цифрових трансформацій в галузях АПК
Український науково-дослідний інститут
продуктивності агропромислового комплексу
Солом'янська площа, 2, м. Київ, Україна, 03035
E-mail: olga_polon3@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2432-8540

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Здійснено комплексні дослідження результатів діяльності сектору молочного скотарства тваринництва і молокопереробної галузі. Висвітлено їх стан та зміни у воєнний період. Проаналізовано динаміку поголів'я корів, їх продуктивності та виробництва молока. Охарактеризовано структуру якості молока, яке надійшло на перероблення від сільськогосподарських підприємств та господарств населення. Наведено показники надходження молока на переробні підприємства, його джерела та ціни купівлі. Узагальнено інформацію щодо втрат підприємств внаслідок повномасштабного вторгнення. Проведено аналіз індексів виробництва молочних продуктів у порівнянні з показниками промисловості в цілому і виробництвом харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Визначено основні тенденції імпорту-експорту молочних продуктів. Складено рейтинг основних країн імпортерів та експортерів. Сформовано прогностичні припущення та пропозиції щодо подальшого розвитку молочного ринку. Результати проведених досліджень можуть бути використані при створенні програмних документів щодо розвитку молочного ринку України у повоєнний період.

Ключові слова: молочний ринок, підприємство, сировинна база, молочні продукти, виробництво, якість, ціна купівлі, джерела надходження, імпорт, експорт, рейтинг.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Функціонування молочного ринку України забезпечують багато сфер агропромислового комплексу, серед яких визначальна роль належить молочному скотарству та молокопереробній галузі. У масштабах держави молочне скотарство слугує важливим ресурсом для забезпечення населення необхідними для харчування продуктами, а також є сировинною базою для молокопереробних підприємств. Отже існує тісний зв'язок між цими учасниками молочного ринку, що спонукає розглядати їх діяльність та обопільні інтереси, а також проблеми.

Процеси, які відбувалися останнім часом в економіці, призвели до суттєвих змін на ринку продовольства в цілому, і, зокрема, на ринку молока і молочних продуктів. Змінюється чисельність учасників ринку, умови виробництва кінцевого продукту, зростає собівартість через здорожчання енергоносіїв та інших складових. До того ж молочний сектор як і інші галузі агроп-

ромислового комплексу потерпає від військової агресії. Нові українські реалії вимагають і нових підходів щодо оцінки цих процесів за результатами наукових досліджень, розробки конкретних напрямів дій на перспективу. Тому актуалізується необхідність подальшого наукового обґрунтування теоретичних та прикладних основ формування ефективної системи регулювання і функціонування молочного ринку України, оскільки частина важливих проблем досліджена недостатньо або ж потребує постійного моніторингу.

Аналіз останніх публікацій по проблемі.

Вагомий вклад в розробку теорії та практичних засад формування та функціонування ринку молока і молочних продуктів внесли В. Г. Андрійчук, П. С. Березівський, В. І. Бойко, П. І. Гайдуцький, Т. Г. Дудар, В. Н. Зимовець, М. М. Ільчук, О. В. Крисальний, В. Я. Мельсель-Веселяк, Т. Л. Мостенська, П. Т. Саблук, Г. В. Червко, О. М. Шпичак, В. В. Юрчишин та багато інших вчених. Ними сформовані теоретико-методологічні засади вивчення ринку аграрної проду-

кції, підходи щодо вирішення практичних завдань, формування ринкового механізму регулювання, створення оптимальної структури виробництва у різних регіонах країни, розвитку виробничої інфраструктури, ресурсозбереження, удосконалення територіальної організації, виявлення резервів збільшення виробництва молочних продуктів та підвищення їх якості, практичного використання досягнень сучасного науково-технічного прогресу. Водночас на фоні розробки загальнотеоретичних і прикладних досліджень нез'ясованою залишилась ціла низка конкретних питань з даної проблеми, які потребують вирішення.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті – проведення комплексного аналізу основних показників функціонування молочного ринку в Україні у довоєнний період та під час військової агресії, визначення актуальних тенденцій, проблемних питань та окремих напрямів подальшого розвитку в умовах сьогодення.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Негативні процеси на ринку молока і молочної продукції розпочалися задовго до війни і стали передусім результатом проблем, які накопичилися в первинній ланці ланцюга виробник-споживач – в молочному скотарстві. Серед них особливе місце займають скорочення поголів'я корів, відсутність чіткої спеціалізації і концентрації виробництва, розбалансованість кормової бази, недосконалість виробничої інфраструктури, фактична відсутність чіткої регламентації між учасниками ринку молока. Наразі відсутня продумана і обґрунтована стратегія розвитку та співпраці учасників ринку [1].

В Україні відбуваються політичні та соціально-економічні трансформації, які безумовно ускладнюють аналітичні дослідження реального стану та прогнозні припущення. Тому вирішення традиційних проблем вимагає врахування кожного разу нових факторів, розрахунку кількісної оцінки їх впливу та відповідно розробки нових науково обґрунтованих управлінських підходів. Це у повній мірі стосується молочного сектору, де очевидно є нерозвиненість ринкової інфраструктури та відносин між виробниками молока, його переробниками й іншими агентами ринку. Вагомі прорахунки у системі реформування агропродовольчого сектору спричинили зниження ефективності діяльності вітчизняних підприємств і молочно-тваринництва, і молокопереробної галузі.

До цього призвели також новітні кардинальні зміни і виклики, пов'язані з новими зовнішньоекономічними і внутрішніми умовами розвитку [2 – 5].

Початок війни фактично зупинив молочний бізнес. Найбільший економічний удар на себе взяли, звісно, суб'єкти підприємницької діяльності та господарства населення – виробники молока на тимчасово окупованих та прилеглих територіях. Так, 10 із 24 областей, що перебували або досі залишаються у зонах бойових дій та окупації, постачали 42 % молока на переробку. Також 800 сільськогосподарських підприємств – виробників молока постраждали від військових дій, які відбуваються чи відбувалися на їх територіях. За даними експертів (KSE Institute) за 4 місяці військових дій виробники молока втратили 92 тис. корів, в т. ч. понад 50 тис. корів у корпоративному секторі аграрної економіки. В прифронтових та окупованих зонах за експертними оцінками продуктивність корів скоротилася на 50 % і більше [6, 7].

Загалом близько 800 промислових молочно-товарних ферм постраждали від війни. Сільськогосподарські підприємства на прифронтових та окупованих територіях зазнали знаного зниження продуктивності корів. Проте досить швидко молочарі заходу і центру країни зуміли повернутись до довоєнного рівня, а подекуди й наростити виробництво.

Виходячи з викладеного, актуальними будуть дослідження усіх складових молокопродуктового підкомплексу в умовах запровадження воєнного стану в країні у 2022–2024 роках – від наявного поголів'я корів до експорту готових молочних продуктів.

В Україні за 30 років відбулися катастрофічні зміни у молочному скотарстві. У 2023 році поголів'я корів в усіх категоріях господарств зменшилось порівняно з 1991 роком більше ніж у 6 разів і становить на 1 січня 2024 року усього 15 %, а саме 1262,9 тис. голів, до показника початку дев'яностих років (табл. 1) [8].

Здебільшого така ситуація виникла через падіння кількості корів у сільськогосподарських підприємствах з 6191,6 тис. голів до 382,2 тис. голів – більше ніж у 16 разів. У господарствах населення такі негативні зміни були менш стрімкими – зниження становило 40,3 % до показника 1991 року (із 2186,6 до 880,7 тисяч голів).

Таблиця 1

Наявність поголів'я корів в Україні*

Період, рік	Кількість корів станом на 1 січня, тис. голів		
	Усі категорії господарств	Підприємства	Господарства населення
1991	8378,2	6191,6	2186,6
2001	4958,3	1851,0	3107,3
2015	2262,7	529,2	1733,5
2020	1788,5	438,6	1349,9
2021	1673,0	423,9	1249,1
2022	1544,0	424,6	1119,4

Продовження табл. 1

Кількість корів станом на 1 січня, тис. голів			
Період, рік	Усі категорії господарств	Підприємства	Господарства населення
2023	1352,8	394,2	958,6
2024	1262,9	382,2	880,7
2024 рік у % до:			
1991	15,1	6,2	40,3
2001	25,5	20,6	28,3
2021	75,5	90,2	70,5
2022	81,8	90,0	78,7
2023	93,4	97,0	91,9

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

За 2 роки війни на 1 січня 2024 року порівняно з 1 січня 2022 року поголів'я корів в усіх категоріях господарств зменшилось на 18,2 %, у підприємствах – на 10,0 %, а ось у господарствах населення – на 29,5 %. Отже корпоративні тваринницькі формування мають більше можливостей для відновлення і утримання молочного стада.

Наразі зміни відбуваються повільнішими темпами. Зазначимо, що показник зниження поголів'я корів у господарствах населення вищий, однак у загальному підсумку все ж за кількістю голів господарства населення переважають. Зокрема станом на 1 січня 2024 року кількість корів у підприємствах становить 382,2 тис. голів, у господарствах населення – 880,7 тис. голів.

Розгляд даних офіційної статистики за 2022 рік щодо групування підприємств за кількістю корів дозволяє зробити висновки, викладені нижче.

Із загальної кількості підприємств, яка становить 1440 одиниць, найбільше – 614 підприємств або 42,7 % від загальної кількості, мали від 100 до 499 корів. Всього у цих підприємствах налічувалось 15,7 тисяч голів корів – 40 % від загальної кількості. Друге місце посідає група підприємств кількістю 403 одиниці (28,0 %), яка мала до 50 голів корів. Всього у цьому випадку загальна кількість корів становить 8,3 тис. голів або 2,1 %. Найменше підприємств у кількості 74 одиниці або 5,1 % мали корів понад 1000 голів, однак сумарне поголів'я цієї групи має частку 30,3 % і становить 119,6 тисяч голів – друге місце у рейтингу за кількістю корів (табл. 2).

Таблиця 2

Групування підприємств за кількістю корів на 1 січня 2023 року*

Показники групування				
Розподіл підприємств за кількістю голів	Кількість підприємств, одиниць	Частка у загальній кількості, %	Кількість корів, тис. голів	Частка у загальній кількості, %
Усього	1440	100,0	394,2	100,0
з них мали голів:				
до 50	403	28,0	8,3	2,1
50 – 99	209	14,5	15,7	4,0
100 – 499	614	42,7	157,5	40,0
500 – 999	140	9,7	93,1	23,6
Понад 1000	74	5,1	119,6	30,3

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

До війни в Україні відбувались процеси концентрації молочних ферм, бо утримання більшої кількості корів економічно вигідніше. Ураховуючи це, в Україні зростала кількість спеціалізованих молочних ферм і поголів'я утримуваних ними корів. Однак слід зазначити суттєве зменшення кількості підприємств, які утримують корів: впродовж 2010–2021 років їх чисельність знизилась із 3741 до 1686 одиниць (більш як у 2,2 раза). У 2022 році їх кількість знизилась до 1440 одиниць (у 2,6 раза менше проти показника 2010

року). Через початок воєнних дій у державі зазнали повного знищення або ж руйнації і великі, і малі підприємства галузі молочного скотарства. Відновлення відбувається не надто швидкими темпами, тож тенденція до зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, які утримують корів, триватиме й надалі [9].

Для ефективного виробництва молока одним з головних чинників є формування високопродуктивного стада, оскільки молочне стадо є головним засобом у виробництві молочної сировини й від його про-

дуктивності залежать результати виробництва господарюючих суб'єктів. Найкращий прояв генетичного потенціалу молочних корів відбувається у процесі повноцінної годівлі й належних умов утримання, більш того, поєднання цих процесів є обов'язковою умовою для підвищення продуктивності молочного стада й, відповідно, збільшення валових надоїв молока [10].

В Україні за роки незалежності середній річний удій молока від однієї корови в господарствах усіх категорій зріс майже удвічі і становить у 2023 році 5476 кг. Господарства населення мають показник 4664 кг, що в 1,8 раза більше, ніж у 1990 році (2637

кг). Натомість у сільськогосподарських підприємствах продуктивність корів зросла у 2,6 раза, а середній удій 2023 року становив 7568 кг на корову (табл. 8). Якщо ж порівняти 2023 рік з довоєнним 2021 роком, то побачимо, що відбулося зростання надоїв і знову ж таки більше у підприємствах – на 10,3 %, тоді як у господарствах населення лише на 1,3 % (табл. 3).

Проведений аналіз надає можливість констатувати той факт, що сільськогосподарські підприємства утримують виробництво молока на рівні 2700-2800 тис. т лише за рахунок зростання продуктивності корів, оскільки поголів'я у цій категорії господарств стабільно знижується.

Таблиця 3

Середній річний удій молока від однієї корови, кг*

Категорія господарств	1990	2000	2015	2020	2021	2022	2023	2023 р. до 1990 р., %	2023 р. до 2021 р., %
Господарства усіх категорій	2863	2359	4644	5129	5155	5119	5476	191,3	106,2
Підприємства	2941	1588	5352	6634	6863	6611	7568	257,3	110,3
Господарства населення	2637	2960	4437	4666	4604	4569	4664	176,9	101,3

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Продуктивність корів є дуже важливим показником галузі, який визначає характер і ступінь зміни показників економічної ефективності молочного скотарства. Однак цей показник в Україні залишається значно нижчим від європейських та світових показників. Зокрема найвищий показник молочної продуктивності корів у Європі належить Данії. У 2018 році датська національна статистична служба надала результати власних опитувань та порівняльні дані по країнах ЄС. У рейтингу найвищих показників кількості молока на корову в рік перший рядок посідає Данія – 9,6 тис. кг на тварину в рік [11]. Світовим лідером є Ізраїль, де середній надій від корови за 305 днів лактації перевищує 10 тонн. Зокрема за даними ФАО ще у 2014 році продуктивність корів у цій країні становила 12688 кг на рік [11, 12].

Через деструктивні зміни у молочному скотарстві держава втрачає значні обсяги сирого молока. За розрахунками, проведеними згідно з даними Держстату, в Україні виробництво молока в усіх категоріях господарств за період з 1990 року скоротилось більше ніж утричі і у 2023 році становило лише 7430,4 тис. т (у 1990 р. – 24508,3 тис. т) [8]. За цей час у сільськогосподарських підприємствах виробництво молока усіх видів зменшилось майже у 7 разів, натомість у господарства населення – в 1,3 рази. Щодо останніх, то більш показовим буде порівняння з 2000 роком, коли в господарствах населення було вироблено 8989,2 тис. т молока, тобто за 10 років обсяги у цій категорії господарств зросли у півтора рази. Отже в період 2021-2022 років практично відбулося повернення до 1990 року (табл. 4).

Таблиця 4

Виробництво молока усіх видів в Україні за 1990-2023 роки, тис. т*

Показник	Роки								2023 р. до 1990 р., % +,-	2023 р. до 2021 р., % +,-	2023 р. до 2022 р., % +,-
	1990	2000	2010	2015	2020	2021	2022	2023			
У господарствах усіх категорій	24508,3	12657,9	11248,5	10615,4	9263,6	8713,9	7767,7	7430,4	-69,7	-14,7	-4,3
У підприємствах	18634,1	3668,7	2216,6	2669,2	2761,2	2767,7	2644,2	2809,9	-84,9	1,5	6,3
Частка у загальному обсязі, %	76,0	29,0	19,7	25,1	29,8	31,8	34,0	37,8	x	x	x
У господарствах населення	5874,2	8989,2	9031,9	7946,2	6502,4	5946,2	5123,5	4620,5	-21,3	-22,3	-9,8
Частка у загальному обсязі, %	24,0	71,0	80,3	74,9	70,2	68,2	66,0	62,2	x	x	x

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Якщо ж порівняти 2023 рік з довоєнним 2021 роком, то побачимо, що виробництво молока у підприємствах зросло на 1,5 %, тоді як у господарствах населення відбувся спад на 22,3 %. А вже у період війни зміни 2023 року до 2022 року були дещо іншими – у сільськогосподарських підприємствах виробництво молока зросло на 6,3 %, у господарствах населення знизилось на 9,8 %. Тобто попри всі труднощі воєнного часу ситуація дещо стабілізувалась.

Слід зазначити, що впродовж усього проаналі-

зованого періоду (окрім 1990 року) частка молока, виробленого в господарствах населення, превалює і знаходиться у межах 60-80 відсотків.

Доцільно проаналізувати регіональні особливості виробництва молока. За даними Держстату України у 2023 році за обсягами виробництва молока у господарствах усіх категорій лідирували Хмельницька, Полтавська, Вінницька, Тернопільська, Черкаська, Житомирська області з частками у загальному виробництві відповідно 8,7 %, 8,5 %, 8,1 %, 6,4 %, 6,0 % та 5,7 % (табл. 5).

Таблиця 5

Регіони з найбільшим виробництвом молока в Україні*

2015 рік			2023 рік		
Найменування регіону	Обсяг виробництва молока, тис. т	Частка регіону у загальному виробництві, %	Найменування регіону	Обсяг виробництва молока, тис. т	Частка регіону у загальному виробництві, %
Україна	10615,4	100	Україна	7430,4	100
Вінницька	838,4	7,9	Хмельницька	679,4	9,1
Полтавська	794,5	7,5	Полтавська	660,4	8,9
Хмельницька	581,4	5,5	Вінницька	596,2	8,0
Житомирська	578,4	5,4	Тернопільська	505,4	6,8
Львівська	571,2	5,4	Черкаська	454,9	6,1
Чернігівська	552,6	5,2	Житомирська	424,4	5,7

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Порівнюючи ці дані з 2015 роком, зазначимо, що трійка лідерів залишилась незмінною, хоча Вінницька область перемістилась з першої на третю позицію. Слід також зазначити, що Львівська і Чернігівська області поступились Тернопільській та Черкаській [8].

Якщо ж розглянути рейтинг усіх областей за показником виробництва молока, то побачимо, що середні позиції займають Рівненська та Одеська області з обсягами відповідно 289,3 тис. т та 285,6 тис. т, а найнижчі – Донецька, у якій вироблено молока 36,1

тис. т, а також Запорізька з обсягом 16,0 тис. т (рис. 1).

У воєнний час актуальною стала релокація бізнесу, що надає можливість працювати, створювати робочі місця, зберегти позиції на ринку та підтримати економіку держави наповненнями бюджету. Попит на молочну сировину у районах переміщення підприємств зростає, що певною мірою спонукає виробників молока до збільшення поголів'я корів і, відповідно, обсягів виробництва.

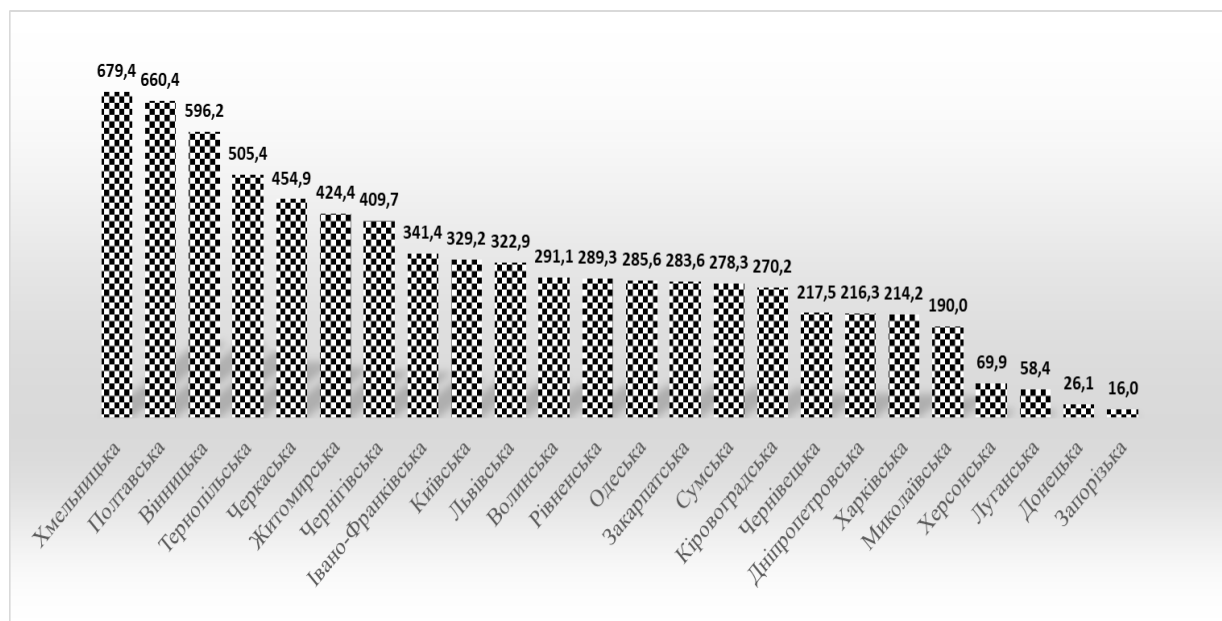

Рис. 1. Рейтинг областей України за обсягами виробництва молока у 2023 році*

*побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Питання достатнього забезпечення сировиною є одним із найбільш важливих та гострих у молокопереробній галузі. Від наявності необхідної кількості молока, що відповідає високим стандартам якості, залежить не лише стабільність роботи та фінансовий стан підприємства, а й сама можливість його існування. Окрім того, скорочення сировинної бази може негативно вплинути на якість кінцевого продукту та, безумовно, підвищує конкуренцію за ресурси серед виробників. Наявність виробників молока найвищого класу, форма їх організації та умови кооперації із переробниками, географічне розміщення, обумовлює діяльність галузі в будь-якій країні.

За даними Держстату України у 2023 році на молокопереробні підприємства надійшло 2918,4 тис. т молока [8]. Це на 8,7 % менше, ніж довоєнного 2021 року, і водночас на 5,5 % більше ніж у 2022 році (табл. 6).

У розрізі джерел надходження найбільше молока було куплено у сільськогосподарських підприємствах – 2329,8 тис. т, що на 3,3 % більше ніж у 2021 році і на 9,9 % від результату 2022 року.

У господарствах населення було куплено рекордно низьку кількість молока порівняно з 2021 роком – на 43,0 % менше (315,7 тис. т). Результат до 2022 року теж був від'ємним – меншим на 11,0 %.

Таблиця 6

Обсяги надходження молока на переробні підприємства у 2021-2023 роках, тис. т*

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021 р., %	2023 р. до 2022 р., %
Загальна маса надходження молока сирого	3197,8	2767,5	2918,4	91,3	105,5
<i>з нього:</i>					
Куплено	3031,9	2684,4	2875,4	94,8	107,1
<i>у тому числі у:</i>					
підприємств	2477,9	2329,8	2559,7	103,3	109,9
населення	554,0	354,6	315,7	57,0	89,0
Молоко, яке надійшло на перероблення на давальницьких засадах	148,1	75,7	36,7	24,8	48,4
Молоко власне вироблене, яке надійшло на перероблення	17,8	7,4	6,3	35,4	84,8

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Що стосується молока, яке надійшло на давальницьких засадах та власно виробленого, то тут зміни порівняно з довоєнним періодом були більш масштабними – зниження відповідно у 4 та майже у 3 рази. Однак обсяги з цих джерел незначні і не мають великого впливу на забезпечення молокопереробних підприємств сировиною.

Середні ціни купівлі молока переробними підприємствами у 2023 році зросли на 14,4 % – з 10224,5

грн/т до 11692,7 грн/т (рис.2). Господарства населення продали молоко за значно нижчою ціною у порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами – 7732,9 грн/т проти 12181,0 грн/т. Здебільшого це зумовлено низькою якістю молока перших. У цієї ситуації є двоякі наслідки – з одного боку вона має спонукати населення до вжиття заходів щодо покращення якості, а з іншого не мотивує до збільшення поголів'я корів.

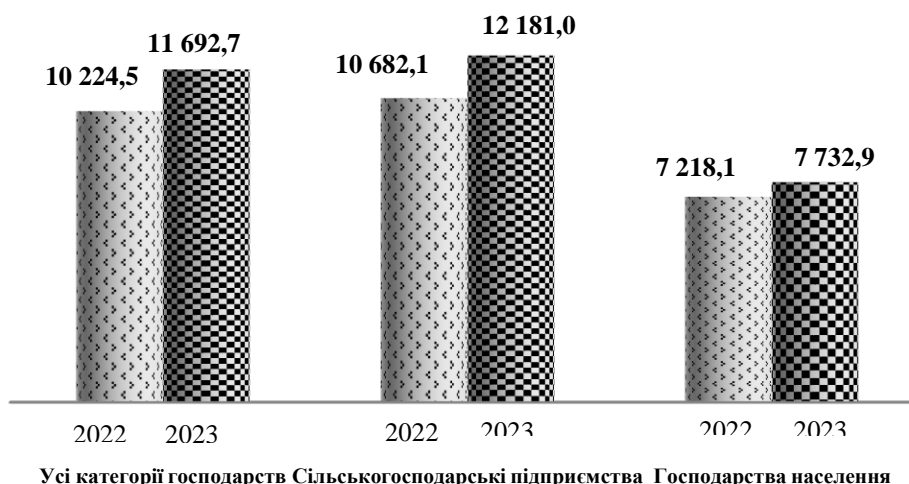

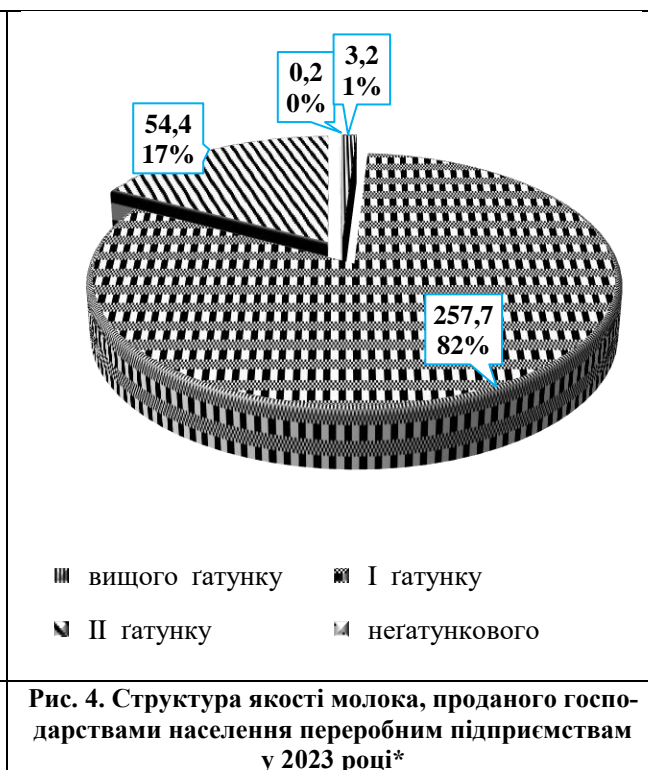
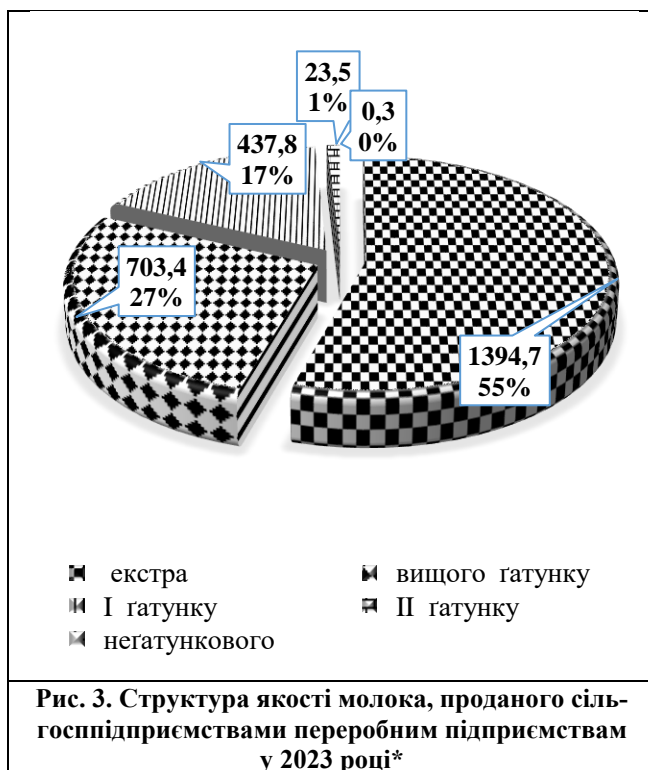
Рис. 2. Середні ціни купівлі молока у 2022-2023 роках, грн/т*

*побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

В Україні відбувається процес посилення контролю за якістю молока, особливо в сільськогосподарських підприємствах. Так, на основі Наказу Мінагрополітики від 07 квітня 2022 року № 209 «Про затвердження гігієнічних вимог до дрібнотоварного виробництва та обігу молока» запропоновано гнучкий підхід із дотримання гігієнічних вимог при виробництві молока в господарствах, на яких утримується

до п'яти умовних голів дійних тварин, та його заготівлі молокоприймальними пунктами [6]. Реалізація законодавчих основ наказу зменшить навантаження через скасування надмірно деталізованих та неактуальних вимог до дрібнотоварного виробництва молока та його обігу.

Кількісні показники якості молока та у відсотковому співвідношенні наведені на рисунках 3 і 4.

*побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Як свідчать дані офіційної статистики, у 2023 році від сільськогосподарських підприємств більша половина молока, яке надійшло на переробку, була гатунку екстра – 1394,7 тис.т або 55 % від загального обсягу. Удвічі менше, а саме 703,4 тис. т, було молока вищого гатунку, I гатунку – 437,8 тис. т або 17,0 %, II гатунку — 23,5 тис. т або 1,0 %. Негатункового молока надійшло 0,3 тис. т.

Якщо порівняємо наведені показники з даними довоєнного 2021 року, то побачимо суттєві зміни. Зокрема кількість проданого молока гатунку екстра зросла на 43,3 % – до 1394,7 тис. т. Кількість молока решти гатунків знизилась: вищого – на 19,7 %, першого – на 58,3 %, другого – у 5,2 раза, негатункового – у 17 разів (табл. 7).

Таблиця 7

Зміни показників якості молока у 2023 році порівняно з 2021 роком*

Гатунку	2021 р., тис. т	2023 р., тис. т	Відхилення 2023 р. до 2021 р.	
			тис. т	%
Сільськогосподарські підприємства				
Екстра	973,2	1394,7	+421,5	+43,3
Вищий	875,4	703,4	-172,0	-19,7
Перший	1049,4	437,8	-611,6	-58,3
Другий	124,3	23,5	-100,8	-81,0
Негатункове	5,0	0,3	-4,7	-94,0
Господарства населення				
Вищий	0,7	3,2	2,5	зб. у 3,6 р.
Перший	435,8	257,7	-178,1	-40,9
Другий	108,4	54,4	-54,0	-49,8
Негатункове	9,1	0,2	-8,9	-97,8

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Щодо господарств населення, то у 2023 році цією категорією господарств найбільше було продано молока I гатунку – 257,7 тис. т або 82 % (рис. 4). Наступну позицію займає молоко II гатунку – 54,4 тис. т або 17,2 %. Молока вищої категорії було продано 3,2 тис. т або ! %. Ще одна група – негатурне молоко, продаж якого на переробку склав 0,2 тис. т (0,1 %).

При порівнянні показників якості молока, купленого переробними підприємствами у господарств населення, встановлено, що обсяги молока вищого гатунку зросли у 3,6 раза, хоча його кількість у 2023 році була незначною – 3,2 тис. т (табл.7). Водночас кількість купленого молока першого, другого гатунків та негатурного зменшилась відповідно на 40,9, 49,8 та 97,8 %.

Якісне молоко – якісна молочна продукція. Це загальновідоме поняття актуалізується у період війни, має не тільки соціальний зміст, а й загальнодержавний, оскільки сприятиме нарощуванню експортного потенціалу галузі.

Через два роки повномасштабної війни молочна галузь України реагує на всі виклики сьогодення, намагається постійно адаптуватись та трансформуватись. Чим довше триває війна, тим глибші проблеми галузі, наприклад посилюється дефіцит молока-сировини, більше того, додаються нові проблеми, як от блокада західного кордону країни. Разом з тим молокопереробна галузь України продовжує працювати, виживати та шукати своє місце на глобальній мапі світу [13].

Останні тридцять років ситуація в молочній галузі України кардинально відрізняється від того, що відбувається на глобальному рівні. Світове виробництво виросло у 1,5 раза, а внутрішнє скоротилось втричі. Відбулося скорочення і кількості молочно-варних комплексів, і переробних підприємств [14].

За інформацією, викладеною у джерелі [13], кількість молокопереробних підприємств у 2020–2022 роках становила відповідно 192, 178 та 120 одиниць, тобто повномасштабне вторгнення у 2022 році призвело до скорочення виробників молочних продуктів на 58 одиниць.

В інших джерелах [14] є інформація про те, що станом на 1 січня 2022 дозвіл на виробництво молочних продуктів отримали 140 суб'єктів підприємницької діяльності у сфері переробки та виробництва молокопродуктів, однак з них лише 111 здійснювали виробничу діяльність. З початком воєнних дій молокопереробна галузь втратила на окупованих і тимчасово окупованих територіях 38 підприємств, тому станом на 1 грудня налічувалось 73 працюючих суб'єкти господарювання у цій сфері АПК. Загальна потужність підприємств, які залишились, становить 4,9 млн т сировини. Виходячи з попередніх досліджень, у 2022 році у всіх категоріях господарств вироблено близько 8 млн т молока, з них понад 60 % у господарствах населення, а на перероблення надійшло біля 3 млн т. Отже потужності підприємств були не завантажені, а це вкрай негативний чинник, оскільки у цьому випадку затрати, зокрема й на енергоносії, на одиницю виробленої продукції значно вищі, ніж при роботі підприємства на повну потужність. Окрім того аварійні і стабілізаційні відключення електроенергії та перехід на генератори спричинили зростання собівартості продукції на 10–15%.

На жаль в умовах воєнного періоду відсутня офіційна статистика щодо обсягів виробництва молочних продуктів за видами, а наявні лише індекси виробництва, тобто показник збільшення або ж зменшення до попереднього року. Згідно з такою інформацією здійснено розрахунки і аналіз, викладені у таблиці 8. І виробництво усієї продукції харчової промисловості, і молочних продуктів зокрема у довоєнний період відрізнялось строкатістю, але здебільшого індекси виробництва до попереднього року були нижчими за 100 %. З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році молокопереробна галузь зазнала значних втрат у всіх сферах своєї діяльності, що спричинило зниження виробництва на 20,4 %. Однак в подальшому галузь відновила багато позицій, що стало поштовхом до нарощування виробництва молочних продуктів у 2023 році на 4,0 %. Харчова промисловість в цілому мала кращий показник – 115,6 % до попереднього 2022 року.

Таблиця 8

Індекси виробництва молочних продуктів за 2020-2023 роки, %

Показник	Період (рік)						2022 до 2021, %	2023 до 2022, %
	2010	2015	2020	2021	2022	2023		
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	103,7	89,1	99,2	94,6	78,4	115,6	-21,6	+15,6
Виробництво молочних продуктів	98,6	98,7	100,2	94,5	79,6	104,0	-20,4	+4,0

*Складено і розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

У січні-березні 2024 року до січня-березня 2023 року за даними Держстату індекс виробництва молочних продуктів становить 104,9 %, тобто відбулось зростання на 4,9 % (рис. 5).

У промисловості в цілому за цей період ін-

декс виробництва становить 111,2 %, а ось у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів показник вищий – 117,6 % [8]. До кінця поточного року ситуація може змінитися у той чи інший бік.

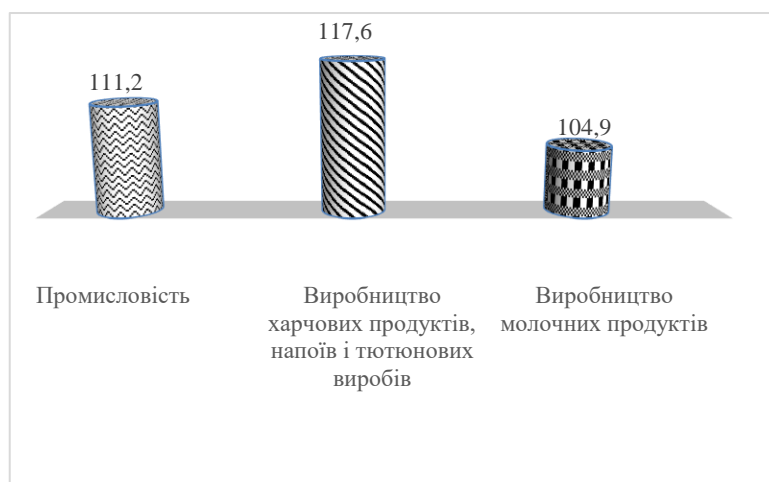

Рис. 5. Індеси виробництва продукції за січень-березень 2024 року порівняно із січнем-березнем 2023 року, %

*побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Молокопереробна галузь України завжди була експортоорієнтованою. Однак в останні роки через зниження рівня розвитку сировинної бази та багатьох інших чинників обсяги експорту почали знижуватись. А 2022 рік, який на початку війни був вкрай несприятливим, виявився вдалим через поступове зміцнення експортних позицій. Навесні з початком воєнних дій внутрішній попит катастрофічно знизився, експорт молочних продуктів теж був вкрай обмеженим. Однак влітку 2022 року ситуація у зовнішній торгівлі кардинально змінилась. Українські виробники спільно з трейдерами та за допомоги урядових структур змогли напрацювати нові логістичні можливості і експорт почав стрімко зростати.

Необхідною і ефективною стала допомога країн ЄС, які значно спростили умови транзиту через свою територію і, що найголовніше, дозволили постачати в Європу товари без квот та мит. Адже лівова частка окремих товарів (масла, сухого молока, казеїну) у цей час продавалась саме в ЄС.

На активність експорту впливала також і ринкова ситуація. В ЄС впродовж трьох кварталів 2022 року ціни на молочну продукцію зростали. Наприклад, вершкове масло в ЄС тривалий період продавалось за цінами понад 7500 USD/т. Але в третьому кварталі 2022 року ціни почали різко знижуватися. В лютому 2023 року вартість вершкового масла в ЄС вже опустилася нижче позначки 5000 USD/т, а СЗМ коштувало лише 2800 USD/т, що на третину менше, ніж у 2022 році. При таких цінах українським експортерам вже не дуже цікаво торгувати навіть з європейськими країнами [15, 16].

Українські експортери зорієнтувалися в умовах, які склалися на ринку ЄС у певний період 2022 року. Це дало можливість за результатами 2022 року вивести український експорт масла на рівень значно вищий, ніж у попередньому, довоєнному році (табл. 9).

Таблиця 9

Показники експорту та імпорту масла вершкового і сирів усіх видів за 2021-2023 роки*

Показник	Період, рік					
	2021	2022	2023	2022 до 2021, %	2023 до 2022, %	2023 до 2021, %
ЕКСПОРТ						
<i>Масло вершкове:</i>						
вартість, тис. дол. США	52304	81741	41770	+56,3	-48,9	-20,1
вага, т	10856	14102	7790	+29,9	-44,8	-28,2
<i>Сирів усіх видів:</i>						
вартість, тис. дол. США	26689	42274	39962	+58,4	-5,5	49,7
вага, т	6921	8983	8879	+29,8	-1,2	28,3
ІМПОРТ						
<i>Масло вершкове:</i>						
вартість, тис. дол. США	45530	7908	16633	-82,6	+110,3	-63,5
вага, т	9146	1129	2657	-87,7	+135,3	-70,9
<i>Сирів усіх видів:</i>						
вартість, тис. дол. США	260328	182160	20774	-30,0	-88,6	-92,0
вага, т	55190	33818	33685	-38,7	-0,4	-39,0

*Складено і розраховано авторами за даними Державної митної служби [17]

Розглянемо зміни у імпорті та експорті молочних продуктів у трирічний період на прикладі масла вершкового та сирів.

У 2022 році обсяги експорту масла вершкового порівняно з довоєнним 2021 роком зросли на 29,9 % становили 14102 т. Експортна виручка зросла на 56,3 % – до 81741 тис. дол. США. Експорт сирів усіх видів також зріс: за обсягами – на 29,8 %, за вартістю – на 58,4 %.

Однак у 2023 році порівняно з 2022 роком відбулися різкі зміни – обсяги експорту масла вершкового становили усього 7790 т, що менше на 44,8 %. Не досягнуто навіть рівня довоєнного 2021 року – зниження становить 28,2 %.

Щодо імпорту, то тут картина діаметрально протилежна: у 2022 році значне зниження по обох

аналізованих позиціях (на 82,6 % та 87,7 %), у 2023 році до 2022 – велике зростання відповідно у 1,1 та 1,4 рази.

Основними покупцями сирів усіх видів у 2023 році за даними Державної митної служби стали Казахстан і Молдова, частки яких у загальному обсязі експорту цих продуктів становлять відповідно 38,1 % та 37,6 % (табл. 10). Щодо імпорту сирів, то найбільшим постачальником є Польща з часткою 45,1 %. П'ята частина сирів усіх видів надійшла з Німеччини.

Найбільше масла вершкового в Україні закупила Молдова – 41,1 % від загального експорту. Другу і третю позиції посідають Азербайджан і Казахстан із показниками 15,9 % та 11,7 %. А ось до нашої держави найбільше вершкового масла надійшло з Нідерландів – 42,4 % усього імпорту.

Таблиця 10

Географічна структура експорту та імпорту окремих видів молочної продукції у 2023 році*

ЕКСПОРТ		ІМПОРТ	
Основні країни-покупці	Частка у загальному обсязі (за вагою), %	Основні країни-постачальники	Частка у загальному обсязі, %
Сири усіх видів			
Казахстан	38,1	Польща	45,1
Молдова	37,6	Німеччина	22,5
Латвія	7,4	Нідерланди	9,8
Німеччина	3,2	Франція	5,2
Азербайджан	2,9	Італія	5,1
Інші	10,8	Інші	12,3
Масло вершкове			
Молдова	41,1	Нідерланди	42,4
Азербайджан	15,9	Німеччина	16,4
Казахстан	11,7	Франція	12,6
Ізраїль	10,5	Польща	12,4
Польща	3,6	Естонія	4,7
Інші	17,2	Інші	11,5

*Складено і розраховано авторами за даними Державної митної служби [17]

Позиції України як експортера молочних продуктів на світовому ринку постійно змінюються. Останні кілька десятиріччів країна традиційно була нетто-експортером молочної продукції, але за 2019-2021 роки ситуація змінилася, експорт скорочувався, а імпорт стрімко зростав. У 2021 році, вперше за роки незалежності, обсяг імпорту молочних товарів фактично зрівнявся з обсягом експорту в еквіваленті молока, а в грошах навіть трохи перевищив його.

Можливість експорту та його економічна привабливість впливає на внутрішній молочний ринок: визначає попит переробних підприємств на сире молоко, і, відповідно, призводить до зміни його закупівельної ціни. Активність експортних продажів залежить від кон'юнктури світового ринку, спроможності вітчизняних підприємств конкурувати на цьому ринку та наявності доступної сировини [15].

Молочний ринок має задовольняти різнобічний попит споживачів; розширювати ринки збуту молочної продукції; створювати додану вартість; сприяти підвищенню добробуту населення територіальних громад через участь у процесі аграрників; по-

повнювати оборотні активи як молокопереробних, так і сільськогосподарських підприємств; сприяти оптимальному режиму роботи всіх ланок організаційно-технологічного процесу інтегрованого виробництва молочної продукції. Значимість молочної сектору АПК зумовлює необхідність раціонального поєднання механізмів ринкового саморегулювання із інструментами державного втручання в сучасні економічні процеси [18, 19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток молочної продукції України є пріоритетним, оскільки функціонує задля важливих цілей та характеризується не тільки економічною, а й соціальною спрямованістю як на регіональному, так і на державному рівні.

Дослідження показало, що молокопереробна галузь має значні проблеми із сировинною базою, а діяльність підприємств супроводжується багатьма викликами і ризиками. Виробники молочної сировини переважно малі та роздрібнені, що ускладнює селекційну роботу, практично унеможливує довгострокові партнерські відносини

з переробниками, справляє негативний вплив на якість молока і формування ефективної цінової політики.

Галузь молочного скотарства перебуває під впливом загальних кризових явищ у економіці і потребує активної державної підтримки для уникнення повного занепаду. Це стосується і сільськогосподарських підприємств, і господарств населення.

В державі існують труднощі з відбудовою великих промислових молочних комплексів, які були б спроможні виробляти значну кількість молочної сировини з найменшими витратами усіх видів ресурсів. Це зумовлює потребу в значних інвестиціях для досягнення такого рівня виробництва, яке забезпечить отримання якісних показників молока відповідно до європейських стандартів. Сподіватись на іноземних інвесторів сьогодні не варто, оскільки вони практично не вкладають кошти в аграрний сектор економіки. Оскільки переробні підприємства найбільше зацікавлені в безперерйному надходженні молочної сировини для завантаження своїх потужностей, вони і можуть стати основними інвесторами. Особливо це стосується великих переробних підприємств, які активно впроваджують інновації і мобільно реагують на кон'юнктурні зміни ринку. Ці два учасники молочного ринку мають спільні цілі й проблеми і зацікавлені у продуктивній співпраці із захистом інтересів обох сторін.

Через повномасштабне вторгнення негативні тенденції у молочному секторі можуть тривати і надалі. В зонах бойових дій та окупації перебувають населені пункти, де виробляли значну кількість молочної сировини у довоєнний період. Зруйновані або ж

заснази значних фінансових і матеріальних втрат багато молокопереробників. Значна їх частка змушена була перенести свої потужності в інші регіони і налагоджувати діяльність у нових умовах.

Для подолання викликів і ризиків сьогодення український молочний ринок потребує і державної, і міжнародної підтримки. Зокрема слід звернути увагу на такі аспекти, як надання дотацій виробникам сирого молока для збільшення поголів'я, оновлення і продовження на наступні роки програми «Доступні кредити 5-7-9 %» для придбання та модернізації основних засобів, врегулювання проблемних питань на територіях, пов'язаних з військовими діями, і надання компенсації підприємствам, які не мають можливості повноцінно працювати. Сьогодні одна з найактуальніших проблем – забезпечення електроенергією, тому ухвалені законодавчі зміни щодо звільнення від мита та ПДВ на ввезення в Україну обладнання для енергетики та запроваджено пільгове кредитування на його придбання.

Зрозуміло, що в умовах військового стану бізнесу необхідно пристосовуватися до нових реалій, розробляти резервні плани щодо нарощування виробництва та зміцнення експортних позицій, формувати нові підходи до логістики та здійснювати ефективне управління ризиками.

У перспективі подальших досліджень – моніторинг і системний аналіз цінових тенденцій у сфері закупівлі молока в Україні та країнах ЄС, стану реалізації молока і молочних продуктів, місця України на європейському та світовому молочних ринках.

Література

1. Гладій М. Р., Просович О. П. Сучасний стан та перспективи розвитку молочної галузі України // Вісник національного університету «Львівська політехніка». № 2 (10). 2022. С. 20–31.
2. Мудрак Р.П., Цимбалюк Ю.А., Корман І.І. Маркетинговий аналіз національного ринку молока та молочної продукції // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 8. С. 69-84.
3. Белінська Н. С., Лесько О. Й. Економічна ефективність діяльності молокопереробних підприємств в період ринкових трансформацій в Україні (1991–2007 роки): монографія. Вінниця: ВНТУ. 2012. 280 с. URL: <https://press.vntu.edu.ua/index.php/vntu/catalog/download/204/369/401-1?inline=1> (дата звернення 2.02. 2024).
4. Мошковська О. А. Аналіз сучасного стану молокопродуктового підкомплексу України, проблем його розвитку та шляхів їх вирішення // Агросвіт. 2019. № 18. С. 16–23. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2953&i=2> doi:10.32702/2306-6792.2019.18.16
5. Svytnous I., Mykytyuk D., Semysal A. Economic aspects of efficient milk production in Ukraine // *Ekonomika ta upravlinnja APK*. 2020. No 2. -P. 83–94. doi:10.33245/2310-9262-2020-159-2-83-94
6. Цвігун А., Семисал А. Організаційно-економічні засади реалізації молока переробним підприємствам в умовах воєнного стану // *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 4. С. 74-81.
7. Тварини гинуть не лише через активні бойові дії – в Україні уже втрачено понад 50 тис. корів. *GreenPost.media*: веб-сайт. URL: <https://greenpost.ua/news/tvaryny-gynut-ne-lyshe-cherez-aktyvni-bojovi-diyi-v-ukrayini-uzhe-vtracheno-ponad-50-tys-koriv-i46106> (дата звернення 22.02.2024).
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 22.02- 26.02. 2024).
9. Тулуш Л. Молочна галузь за воєнного стану. *Infagro*: веб-сайт. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2023/10/25/leonid-tulush-zaviduvach-viddilunnts-iae-molochna-galuz-za-voyennogo-stanu> (дата звернення 2.02. 2024).
10. Руткевич Т. І. Економічна ефективність виробництва молока // *Ефективна економіка*. № 12. 2015. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4658> (дата звернення 2.02. 2024).
11. Де в Європі найпродуктивніші корови. *MilkUA.info*: веб-сайт. URL: <http://milkua.info/uk/post/de-v-evropi-najproduktivnisi-korovi> (дата звернення 9.02.2024).

12. Dairy Market Review: Emerging trends and outlook. 2022. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/216a61b1-e819-4fde-bd5f-1ad220dc2db7/content#:~:text=World%20milk%20production%20in%202022,sizable%20decline%20expected%20in%20Europe.> (дата звернення 9.02.2024).
13. Корова у дворі, то і харч на столі. Як виживає молочна галузь України під час війни. *Latifundist.com*: веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/cards/82-korova-u-dvori-to-i-harch-na-stoli-yak-vizhivaye-molochna-galuz-ukrayini-pid-chas-vijni> (дата звернення 1.03.2024).
14. Ібатуллін М. І., Артимонова І. В., Свиноус Н. І., Сіра Ю. В. Економічні аспекти функціонування ринку молока та молокопродуктів в умовах запровадження військового стану в країні // *Інноваційна економіка*. № 2-3/2022. С. 5–10. doi:10.37332/2309-1533.2022.2-3.1
15. Молочний експорт – потужна підтримка молочної галузі. *Агробізнес. Україна*: веб-сайт. URL: <https://agrobusiness.com.ua/molochnyi-eksport> (дата звернення 1.03. 2024).
16. Augère-Granier, M.-L. The EU dairy sector: Main features, challenges and prospects. 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630345/EPRS_BRI\(2018\)630345_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630345/EPRS_BRI(2018)630345_EN.pdf). (дата звернення 1.03. 2024).
17. Державна митна служба України: [Веб-сайт]. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення 28.02. 2024).
18. Карпенко В. Л. Аналіз стану розвитку молокопереробної галузі України // *Вісник Хмельницького національного університету*. № 5. 2020 С. 90-101.
19. Tulush, L., Hryshchenko, O., Strikhovskiy, D. Trends in the development of dairy farming and its state financial support in Ukraine // *Ekonomika APK*. 2023.Vol. 30(5). P. 33-45. doi:10.32317/2221-1055.202305033

Стаття надійшла 10.02.2024

Стаття прийнята до друку 24.02.2024

Доступно в мережі Internet 20.04.2024

Ivchenko V.

Ph.D.

General Director

E-mail: ivchenko_vm@ukr.net

ORCID ID: 0009-0000-2035-2976

Zirnzak O.

Ph.D.

Deputy General Director

E-mail: info_rosi@ukr.net

ORCID ID: 0009-0000-7547-1059

Polonska O.

Senior research scientist

Research and Development Department of Innovative Technologies and Digital Transformations in the Agro-Industrial Complex

Ukrainian Research Institute of Agricultural Productivity

Sq. Solomyanska, 2. Kyiv, 203035

E-mail: olga_polon3@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2432-8540

Soloshonok A.

Chief scientist

Research and Development Department of Innovative Technologies and Digital Transformations in the Agro-Industrial Complex

E-mail: 555860@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8354-7519

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MILK MARKET OF UKRAINE IN TODAY'S CONDITIONS

The comprehensive studies of the results of the activity of the dairy sector of animal husbandry and the milk processing industry have been carried out. Their condition and changes during the war period have been highlighted. The dynamics of the herd of cows, their productivity and milk production have been analyzed. The dairy industry suffers from a lack of raw materials, which, together with other challenges, slows down the activities of enterprises. The structure of the quality of milk received for processing from agricultural enterprises and households has been characterized. Ukrainian milk should approach European standards. The indicators of milk supply to processing enterprises, its sources and purchase prices from different categories of farms have been given. The information on the losses of enterprises due to a full-scale invasion has been summarized. The analysis of the dairy production indices has been carried out in comparison with the indicators of the industry as a whole and the production of food products, beverages and tobacco products. The main trends of import-export of dairy products have been determined, its indicators have been analyzed for individual products, in particular for cheeses of all kinds and butter. The rating of the main importers and exporters has been compiled. The share of each of them in the excessive volume of exported and imported dairy products has been calculated. Predictive assumptions and proposals regarding the further development of the dairy market have been formed. In general, the specific problems of both dairy market participants - producers of dairy raw materials and their processors – have been revealed. It has been assumed that military aggression can deepen the crisis processes in the entire agro-industrial complex and in

the dairy market in particular. The results of the investigations can be used in the creation of the program documents for the development of the Ukrainian dairy market during the war period.

Key words: dairy market, enterprise, raw material base, dairy products, production, quality, purchase price, sources of income, import, export, rating.

References

- Hladii, M. R., & Prosovych, O. P. (2022). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku molochnoi haluzi Ukrainy. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*, 2 (10), 20–31.
- Mudrak, R. P., Tsybaliuk, Yu. A., & Korman, I. I. (2016). Marketynhovyi analiz natsionalnoho rynku moloka ta molochnoi produktsii. *Aktualni problemy ekonomiky*, 8, 69–84.
- Bielinska, N. S., & Lesko, O. Y. (2012). *Ekonomichna efektyvnist diialnosti molokopererobnykh pidpriemstv v period rynkovykh transformatsii v Ukraini (1991–2007 roky)*. Vinnytskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet. <https://press.vntu.edu.ua/index.php/vntu/catalog/download/204/369/401-1?inline=1> (Retrieved February 2, 2024).
- Moshkovska, O. A. (2019). Analiz suchasnoho stanu molokoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy, problem yoho rozvytku ta shliakhiv yikh vyrishennia. *Ahrosvit*, 18, 16–23. <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2953&i=2> doi:10.32702/2306-6792.2019.18.16
- Svynous, I., Mykytyuk, D., & Semysal, A. (2020). Economic aspects of efficient milk production in Ukraine. *Ekonomika ta upravlinnja APK*, 2, 83–94. doi:10.33245/2310-9262-2020-159-2-83-94
- Tsvihun, A., & Semysal, A. (2023). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady realizatsii moloka pererobnym pidpriemstvami v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomichniy analiz*, 33(4), 74–81.
- Tvaryny hynut ne lyshe cherez aktyvni boiovi dii – v Ukraini uzhe vtracheno ponad 50 tys. koriv. Green-Post.media. <https://greenpost.ua/news/tvaryny-gynut-ne-lyshe-cherez-aktyvni-bojovi-diyi-v-ukrayini-uzhe-vtracheno-ponad-50-tys-koriv-i46106> (Retrieved February 2, 2024).
- Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Retrieved February 22, 2024).
- Tulush, L. *Molochna haluz za voiennoho stanu*. Infagro. <https://infagro.com.ua/ua/2023/10/25/leonid-tulush-zaviduvach-viddilul-nnts-iae-molochna-galuz-za-voyennogo-stanu> (Retrieved February 2, 2024).
- Rutkevych, T. I. (2015). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka. *Efektivna ekonomika*, 12. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4658> (Retrieved February 2, 2024).
- De v Yevropi naiproduktivnishi korovy. MilkUA.info. <http://milkua.info/uk/post/de-v-evropi-najproduktivnishi-korovy> (Retrieved February 9, 2024).
- Dairy Market Review: Emerging trends and outlook. 2022. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/216a61b1-e819-4fde-bd5f-1ad220dc2db7/content#:~:text=World%20milk%20production%20in%202022,sizable%20decline%20expected%20in%20Europe> (Retrieved February 9, 2024).
- Korova u dvori, to i kharch na stoli. Yak vyzhyvaie molochna haluz Ukrainy pid chas viiny. Latifundist.com. <https://latifundist.com/cards/82-korova-u-dvori-to-i-harch-na-stoli-yak-vizhivaye-molochna-galuz-ukrayini-pid-chas-vijni> (Retrieved February 28, 2024).
- Ibatullin, M. I., Artimonova, I. V., Svynous, N. I., & Sira, Yu. V. (2022). Ekonomichni aspekty funktsionuvannia rynku moloka ta molokoproduktiv v umovakh zaprovadzhennia viiskovoho stanu v kraini. *Innovatsiina ekonomika*, 2-3, 5–10. doi:10.37332/2309-1533.2022.2-3.1
- Molochnyi eksport – potuzhna pidtrymka molochnoi haluzi. Ahrobiznes. Ukraina. <https://agrobusiness.com.ua/molochnyi-eksport> (Retrieved February 28, 2024).
- Augère-Granier, M.-L. (2018). The EU dairy sector: Main features, challenges and prospects. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630345/EPRS_BRI\(2018\)630345_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630345/EPRS_BRI(2018)630345_EN.pdf). (Retrieved February 28, 2024).
- Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. <https://customs.gov.ua/> (Retrieved February 28, 2024).
- Karpenko, V. L. (2020). Analiz stanu rozvytku molokopererobnoi haluzi Ukrainy. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 5, 90–101.
- Tulush, L., Hryshchenko, O., & Strikhovskiy, D. (2023). Trends in the development of dairy farming and its state financial support in Ukraine. *Ekonomika APK*, 30(5), 33–45. doi:10.32317/2221-1055.202305033

Received 10 February 2024
Approved 24 February 2024
Available in Internet 20.04.2024

Цитування згідно ДСТУ 8302:20

Івченко В.М., Зірнзак О.С., Солошонок А.Л., Полонська О.М. Тенденції розвитку молочного ринку України в умовах сьогодення // Економіка харчової промисловості. 2024. Т.16, вип. 1. С. 13-25. doi: 10.15673/fie.v16i1.2887

Cite as APA style citation

Ivchenko, V., Zirnzak, O., Soloshonok, A., & Polonska, O. (2024). Trends in the development of the milk market of Ukraine in today's conditions. *Food Industry Economics*, 16(1), 13–25. doi: 10.15673/fie.v16i1.2887